

УДК 316.612

**ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
КРИЗЬ ПРИЗМУ ДУХОВНО-НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ****О.М. Лисенко**

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті автор звернула увагу на те, що розбудова української державності, проведення реформ, побудова громадянського суспільства неможливі без розвитку української духовності. Підкреслила, що об'єктом управління педагога є не дитина, а її пізнавальна діяльність.

Наголосила, що духовність – специфічна людська цінність, яка характеризує мотивацію й сенс поведінки особистості. Сучасну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як трагічну для більшості людей з погляду економічних і соціокультурних умов існування. Проблема формування духовності студентів також обумовлена освітньою ситуацією. Головною сферою соціальної активності студентства є навчання. Духовність є ціннісною підставою виховання особистості.

Автор переконана, що у колі вищих моральних цінностей особливе місце займають рівність, справедливість, суспільна і громадянська любов, а також національні цінності, серед яких чільне місце належить патріотизму.

Ключові слова: *духовна культура, студентська молодь, духовні цінності, управління освітою, духовність, навчання, виховання особистості.*

Вступ. Розбудова української державності, проведення реформ, побудова громадянського суспільства неможливі без розвитку української духовності. Протягом років незалежності нашої держави основним завданням державного управління був розвиток економіки, тому вирішення проблем у духовній сфері суспільства відбувалося за залишковим принципом. Відсутність чіткої програми

духовного відродження українського суспільства гальмувала втілення будь-яких реформ у всіх сферах суспільного життя.

Основний зміст статті. Духовність – це інтенція людини до вічних цінностей; більше того – це спосіб людського існування, вона є визначальною в єдиній структурі психофізіологічного і соціокультурного життя кожної людини; це основа наступності поколінь, підтримки людського способу життя. У педагогічному аспекті духовність – це конкретний сенс життя людини; емоційно-когнітивна сфера, що цілеспрямовано, безперервно впливає на процес формування та виховання духовності студента.

Духовність – специфічна людська якість, вона лежить в основі мотивації й сенсу поведінки особистості. Духовність – позиція ціннісної свідомості, приналежна всім її формам – моральній, політичній, релігійній, естетичній, художній, але особлива її роль у сфері моральних відносин. Виховання духовності – це формування насамперед моральної свідомості: моральних норм, принципів, ідеалів, понять, цінностей [11].

Тому духовна криза особистості – це втрата сенсу життя. Незалежно від віку перед людиною постають вічні питання, однак для молоді їхня невирішеність найчастіше призводить до глибокої психологічної кризи особистості.

Сучасна ситуація в Україні є трагічною для більшості людей з економічних і соціокультурних, геополітичних умов існування. Однак найдеструктивнішою кризою є, на нашу думку, криза духовна. Це відчуття величезною кількістю людей безглуздості того життя, яке вони ведуть. Сьогодення ускладнене тим, що в ньому важко знайти позитивний зміст через

руйнування старих і дискредитацію «нових» цінностей.

Проблема формування духовності студентів є домінуючою для усвідомлення дорослого життя для молоді у певний час в конкретній країні. Вакуум «сімейної духовності» із всією очевидністю необхідно заповнювати за допомогою педагогічно організованого процесу формування духовності студентів.

Проблема формування духовності студентів також обумовлена освітньою ситуацією. Сучасний стан освіти в Україні просякнутий педагогічними стереотипами, що існують від часів соціалістичного режиму функціонування вузів. Традиційна система навчання, що відрізняється стійкістю і консерватизмом, не сприяє динамічній розмаїтості навчальної діяльності, негативно впливаючи на стратифікацію віку і його наступну привабливість. Педагог повинен орієнтуватись та опиратись на основні цінності людини, а ціннісною підставою формування особистості повинна стати орієнтація на духовність, на оволодіння молоді людиною світових і національних надбань.

Україна завдяки своїй багаторічній безглузді політиці загнала себе у глухий кут, вихід з якого є лише через розбудову основних проблем духовності, через реальне повернення до своєї мови, своєї культури, пісні, традицій, тобто до категорії «духовність» у педагогічну науку і практику, а відтак у життя кожної людини.

Діалектичний зв'язок природного, соціального і культурного в людині робить її найскладнішою системою з усіх у навколишньому світі. Людина не належить цілком ні природі, ні суспільству, ні культурі і не є їх простою сумою: взаємодія, взаємовплив, опосередкування з природою, суспільством і культурою породжують у ній нові якості.

Онтологічна структура ціннісного ставлення суб'єкта до об'єкту, де оцінка є передумовою встановлення цінності, є феноменом суто людської соціальної

природи.

Стверджується, що в ході еволюції і становлення свідомості як рівня психічної організації суб'єктивного, людина набула фундаментальної властивості з організації свого буття – виокремлювати значуще і незначуще за допомогою механізму оцінки, що дозволяє у формі психічного процесу (діяльність регуляторної формації мозку) розсікати (ділити) реальність, телеомно й ціннісно її освоювати, закріплювати в індивідуальній пам'яті й колективній свідомості «значуще» (значення і смисли) як елементи знання про дійсність. Єдність значень і смислів як структурних компонентів будь-якого предмету як цінності й утворюють ціннісно-смыслову «тканину» соціального буття, упорядковуючи та ієрархізуючи його в систему соціальних відносин моделей життєдіяльності, соціальні інститути.

Цінності як реальні предмети й ідеї соціального буття виникають лише як результат цілераціональної діяльності людини, опосередкованої предметно-практичною діяльністю людини як роду й індивіда, та наявністю значущості в його суб'єктивній та інтерсуб'єктивній формах. Проблему цінності (цінностей) можна взяти за найменування комплексу питань, що належать до вивчення реальних феноменів, названих цінностями й відповідних їм понять, думок та інших мовних розумових конструкцій, а в самому факті звернення до мови цінності слід вбачати специфічну спрямованість і особливість свідомості, що пізнає.

Квалітативні цінності. Ця мова, поряд з квантативними поняттями, має і поняття квалітативні, які пов'язуються зі спостережними якостями речей та спостережними відношеннями між речами. Окрім того, важливим є те, що фізичні поняття не тільки інтерсуб'єктивні, а ще й інтерсенсуальні, тобто дають змогу долати «власно-психічність» досвіду, який від початку вважався фундаментом логічної картини світи виступають виключ-

но у людському світі, простежуються саме у людській діяльності: правда, добро, краса.

Без сумніву існує багато відмінностей у сприйнятті пізнання людини як особи: розумове пізнання, самосвідомість, феномен дискурсивної думки, інтуїція, емоційні переживання, здатність до прийняття рішень та вибору, естетична та етична вразливість, релігійне пізнання, здатність до створення соціальних стосунків. Що таке аксіологічне пізнання? Передусім – це пізнання людини як особистості, отож його можна окреслити як персональне пізнання. Це не просто констатація фактів із матеріального світу, що відповідає німецькому терміну «*erfahrung*». Аксіологічне пізнання – це переживання (нім. *Erlebnis*), що обіймає усі рівні людського буття, у тому числі владу психічно-розумову: інтелект, волю, сумління, вищі почуття, самосвідомість.

Сукупність біологічних інстинктів дозволяє тваринам продовжувати свій рід, однак вони позбавлені вищих цінностей (пізнавальних, моральних), а також розпізнавання змісту корисних цінностей. Аксіологічне пізнання людини є надбудовою, тобто понад рівнем тваринного начала. Це не рівнозначно онтологічному роздвоєнню людини, коли його соматично-біологічна сфера у вступній фазі зумовлює появу переживань аксіологічної природи. Натомість можемо прийняти, що вищі цінності є проявом активності людського духу.

Характеризуючи аксіологічне пізнання людини, передусім слід ствердити, що він має персонально-холістичний профіль, виражає зацікавленість усієї людини, усіх її потреб, здібностей та секторів особистості. Вступна фаза – це розумове пізнання або самосвідомість, дані котрих підлягають наступній фазі вербалізації та категоризації завдяки активності інтелекту. Завданням розуму є детальний опис аксіологічного переживання, а потім аналіз змісту формулювання ціннісних та оцінних суджень. Первісні дані

аксіологічного пізнання становлять відправну точку і фундамент для філософської рефлексії над цінностями. Істотною рисою аксіологічного пізнання є його амбівалентність, а саме здатність вибору між цінностями та антицінностями: правдою і неправдою, красою і потворністю, вірою та безбожністю. Антицінності і зло становлять актуальну альтернативу людини і її таємниці. Плюралізм буття є основою плюралізму цінностей, тому аксіологічний пізнання людини містить багато відмінностей. Людина це *ens cogitans, ens volens, ens laborans, ens ludens, ens amans, ane religiosus...*

Людина потребує багатьох цінностей. У щоденному житті людина потребує матеріально-утилітарних цінностей, як біологічний організм користується вітальними та розумово-людяними цінностями, врешті як духовна особистість є співтворцем вищих цінностей. З-поміж останніх найважливішими вважаємо цінності правди, свободи, добра, любові, краси. Основною формою аксіологічного пізнання є прагнення розпізнавати правду про себе, оточуючий світ, сенс життя і його цілі. Це дослідив ще Аристотель, котрий у всупі до своєї «*Метафізики*» писав, «Усі люди прагнуть до пізнання правди...». Папа римський Ян Павло II проблемі правди присвятив спеціальну енцикліку *Veritatis splendor*, у якій стверджував, що тільки у блиску правди, котра існує у глибині людського духу, можемо знайти відповіді на основні екзистенційні питання: що повинні чинити? Як відрізнити добро від зла?. Голод і потреба правди – це примарна форма аксіологічного пізнання людини. Маргіналізація цінностей – це духовна самодеградація людини, що відтинає її від світу вищих цінностей.

Аксіологічне пізнання правди було б неможливим без феномену інтелектуального пізнання і раціональної думки. Цей атрибут людини виокремив Б.Паскаль, називаючи людину «найкрихітшим очеретом, але очеретом думаючим» [7, с.

346]. Значення розумової рефлексії ще раніше оцінив св. Августин, зараховуючи сюди пошану та любов до інтелекту [8, с. 459]. Пізнання думки є пізнанням внутрішньої природи людини, що призводить до релятивної трансценденції природи, яка оточує людину. Тобто людина людина пізнає не тільки своє біо, але й своє лого.

Черговою формою пізнання людини є пізнання внутрішньої свободи, завдяки чому людина здатна до самостановлення, самоопанування, самотворення і творчої переосвіти. Свобода поєднується з відповідальністю, викрастилізується у феномені сумління. Атрибут свободи уможливило людині вибір між моральним добром і злом, що поєднується з естетичним пізнанням. Подальшим елементом аксіологічного пізнання є феномени дружби і любові, завдяки яким людина відкриває присутність інших осіб і прямує до них. Обидві згадані вище форми аксіологічного пізнання мають суспільний вимір. Зрештою кожна форма аксіологічного пізнання передається наступним поколінням через національні традиції, звичаї і родинне виховання. Чим глибшим є зв'язок між людьми тим більшою є чутливість на вищі цінності. Аксіологічне пізнання є природним атрибутом кожної людини, лише подекуди можна натрапити на цілковиту чи вибірккову атрофію людей у цій проблемі. Байдушність до пізнавальних цінностей, моральних, художніх, національних чи релігійних не доводить їх абсентеїзму, подібно як втрата зору не означає зникнення зовнішнього світу. Сліпоту щодо вищих цінностей вважаємо неймовірним каліцтвом людини як особистості.

У колі вищих моральних цінностей особливе місце займають такі наступні цінності: рівність, справедливість, суспільна і громадянська любов, а також – національні цінності, серед яких очільне місце займає патріотизм.

Ідея рівності не сприймається однозначно у всіх ідеологічних течіях: марк-

сизм звужує її до економічної рівності, утотожуючи із відкиданням приватної власності, ліберальний капіталізм проголошує юридичну рівність і рівність можливостей. Християнський персоналізм-головний акцент ставить на онтологічну рівність усіх людей, незалежно від расово-етнічної приналежності, світопоглядних позицій, економічного статусу, рівня освіти. Особистісна гідність людини є основою рівності усіх людей щодо Бога і один до одного. Розумна і вільна людська природа належна усім, тому велика дискримінація – явне чи приховане поневолення – є порушенням основного права людини до волі і рівності.

Узгодженістю онтологічно-персональної рівності є рівність людей щодо права, так звані люди – незалежно від місця у суспільстві – повинні бути рівними у своїх правах. Ідея юридичної рівності не ігнорує того факту, що саме право розрізняє людей у їх відповідальності за здійснені вчинки, скажімо залежно від стану здоров'я чи від віку. Елементом персоналістичної концепції рівності є постулат економічної рівності, котрий не слід розуміти у сенсі крайнього егалітаризму.

Другою істотною цінністю у суспільному житті є громадянська справедливість. Специфічним і природним співтовариством є народ, котрий розглядаємо як спільноту етнічно-культурну, що проживає на певній території, постала як витвір історії і традицій, наділена усвідомленням власної ідентичності, має спільну мову і домінуючу релігію. Народ – це найосновніша форма суспільного життя, котра має глибокий вплив на особистість людини. Основним обов'язком народу є патріотизм, тобто любов до власної батьківщини. Така добродесність призводить членів конкретного народу до співтворіння усього, що ми називаємо Батьківщиною, а також у разі необхідності до оборони її існування, інтегральності та свободи. Батьківщина, на думку Фоми Аквінського, це – духовна колыска синів і дочок, місце народження і виховання.

Справді, християнський обов'язок любові до ближнього є універсальним, але любов допускає градацію – залежно від більш чи менш тісних міжлюдських зв'язків. Згаданий середньовічний мислитель стверджував, що після Бога та родини, саме Батьківщина повинна бути предметом любові кожної людини. Вона формує людину фізично і духовно, інтелектуально і морально, в індивідуальному і суспільному вимірі. Спільне добро країни є важливішим від індивідуальних інтересів, професійних чи класових. Любов до батьківщини є обов'язком кожної вихованої людини. Любов до Батьківщини не може бути лише декларативною, у разі необхідності – вона вимагає збройного захисту, а у мирні часи – ретельної праці, дотримання громадянських прав та обов'язків, спільного творіння культури духовної та моральної, знання історії і традицій, збереження рідної мови.

З огляду на це, відродження національної самосвідомості, посилення ролі основних етноконсолідуючих ознак в умовах швидкоплинної реальності, виступають як одні з пріоритетних факторів збереження, розвитку націй та їхньої національної ідентичності. Однак, крім позитивного значення такі процеси, як демонструє історична практика, можуть призвести до конфліктів і навіть до кровопролиття. В останні десятиріччя сучасний світ окрім процесів глобалізації, інтеграції характеризується зворотньою тенденцією, що пов'язана з актуалізацією ідентичності країн і народів, пробудженням їхнього національного життя, зростанням націоналістичних прагнень. Таку тенденцію вважаємо природньою реакцією народів на процеси універсальності та стандартизації, що безсумнівно має позитивне значення.

Дослідження означеної проблеми суттєво ускладнюється ще й тим, що на сьогоднішній день у сучасній науковій думці відсутня єдність у тлумаченні підставових понять, таких як «нація», «національна ідентичність».

Питання визначення духовних національних цінностей розробляють пе-

дагоги Т. Алексєнко, Н. Полтавська і Т. Яковенко, зараховуючи до духовних національних цінностей традиції, звичаї, моральні принципи, ідеали, вироблені нацією впродовж свого історичного розвитку. До них відносимо передусім цінність людини, її життя, фізичне та психічне здоров'я, цінності сім'ї та праці, людської пам'яті, суспільства, природи, рідної мови, культури, знання. Тобто духовні національні цінності є тією першоосовою, на якій формується і відображається світогляд, риси характеру народу, що й вирізняє його з-поміж інших.

На підставі аналізу та узагальнення вивчення сутності національних цінностей у психолого-педагогічній, філософській, соціологічній літературі ми побудували модель формування національних цінностей, в основу якої покладено світоглядні (ціннісно-орієнтаційні) етапи становлення особистості як суб'єкта соціальних відносин згідно теорії соціальних детермінант особистості Е.Фромма: поведінку людини можна зрозуміти у світлі культурно-історичних умов її існування. За Е.Фроммом, особистість – це продукт динамічної взаємодії між вродженими (екзистенційними) потребами людини і тиском соціальних норм [5, с. 26]. Людина завжди перебуває перед дилемою – свобода від соціальних вимог або безпека: люди борються за автономію, але водночас вона викликає відчуття відчуження від природи і суспільства. З допомогою цінностей любові і праці людина може залишитися унікальною, не втративши відчуття єдності з суспільством. Відповідно, за Е.Фроммом, котрий виділив ієрархію п'яти основних екзистенційних потреб людини [5, с. 49], ми виокремлюємо:

- 1) встановлення зв'язків між людьми;
- 2) подолання власної пасивності, деструктивності життя – пошук гармонії;
- 3) спорідненість – з батьками, соціумом, світом;
- 4) самоідентичність – ототожнення зі своєю сутністю, повноцінна реалізація власної індивідуальності;
- 5) визначення смислу існування – у

системі поглядів, цінностей, через які пізнається і збагачується реальність.

Подана ієрархія екзистенційних потреб людини є в основі визначення ціннісно-орієнтаційних етапів становлення особистості, які мають світоглядний (смысловизначальний) характер її існування.

В основі формування системи національних цінностей для особистості лежить етицизм – вчення про гуманістичну мораль (усталені гуманістичні принципи співіснування особистості й суспільства). Не засвоївши гуманістичних цінностей (Добра, Совісті, Відповідальності), людина не зможе пристосуватись до життя у соціумі.

Етицизм є базою естетизму (вчення про сприйняття навколишньої дійсності при усвідомленому чи неусвідомленому керуванні поняттями прекрасного): моральне є красивим і гармонійним чинником взаємовідносин індивіда й соціуму, аморальне – наслідок дисбалансу гармонії краси та істини. Етнізм, галузь знань про етнос і націю, бере початок із першоджерел естетики й етики, увіковічених історією досліджуваної нації – великої поліетнічної спільноти людей, які виявили політичну волю до створення єдиної держави.

Етатизм (вчення про державні утворення) піднімає етноси до рівня державності: не кожен народ має власну державу. Лише за умов державності української нації її етнічно-етичні цінності стали предметом визнання, продукування, збереження й наслідування представниками як українського етносу, так і національних меншин, які теж є громадянами України, за їхнього волевиявлення. Національні цінності консоліднують усю багатоетнічну спільноту України в історичну, територіальну і культурну цілісність. Водночас держава сприяє відродженню етнічної самобутності неукраїноетнічного громадянства, оскільки всі люди рівні у своїх правах і свободах.

Тривалість – «екзистенція» – буття нації визначається її відповідністю рівню гуманістичних цінностей, збереженням

етнокультурної самобутності та державної суверенності й визнаності світовою громадськістю. Разом із тим, особистісні цінності кожного індивіда еволюціонують через систему виборів на рівні індивідуальної моральної свідомості, особистого визначення краси і пошуку гармонії власного сприйняття світу зі сприйняттям, яке пропонує і регулює суспільство, через засвоєння національних цінностей та їхнє «укорінення» у власному життєпросторі завдяки знаходженню вічних істин свого буття та буття нації, людства, їхньої взаємокореляції.

Отож, ще раз наголосимо, що національні цінності – це система, якій властиві світоглядна і смысловизначальна функції, тому в основі ціннісно-орієнтаційних аспектів формування національних цінностей в особистості лежать передусім духовні цінності. Відповідно, національні цінності потребують подальшого дослідження своєї функції як чинника становлення духовної спільноті етнічних суб'єктів навіть за умови відсутності безпосереднього зв'язку між ними.

Література

1. Гамаюнов В.Г. Дидактичний менеджмент: навчаюче управління : Матеріали про школу / В.Г. Гамаюнов. – Х. : Вид. група «Основа», 2004. – 80 с.
2. Закон України «Про освіту». №1060-ХІІ, із змінами від 11 червня 2008.
3. Клячкина Н.Л. Формирование духовности: история и современность / Н.Л. Клячкина. – М., 2000. – С. 168–175.
4. Культура. Ідеологія Особистість : Методолого-світоглядний аналіз / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. – К. : Знання України, 2002. – С. 510–515.
5. Національна доктрина розвитку освіти : Затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002. – № 347. – С. 27.
6. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В.О. Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 390 с.
7. Симонов В.П. Педагогический менеджмент / В.П. Симонов. – М. : Российское педагогическое агентство, 1997. – 205 с.
8. Ситник Г. Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави / Г. Ситник // Вісн.

НАДУ. – 2004. – Вип. 2. – С.369–374.

9. Скурагівський В. Гуманітарна політика в Україні : Навч. посіб / В. Скурагівський, В. Трощинський, С. Чукут. – К. : Вид-во «Міленіум», 2002. – 220 с.

10. Сурмін Ю.П. Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект : Зб. наук. пр. НАДУ / Ю.П.Сурмін. – 2003. – Вип. 1. – С. 87–98.

11. Рибас Т. Православне іконописне мистецтво як засіб виховання духовності майбутнього вчителя / Т. Рибас // Человек в мире духовной культуры. – К. : Знання України, 2001. – С. 478–485.

Lysenko O.M. FORMATION OF SPIRITUAL CULTURE OF STUDENTS THROUGH THE PRISM OF SPIRITUAL AND NATIONAL VALUES. *The article draws attention to the fact that the development of Ukrainian statehood, reforming, building civil society are impossible without the development of Ukrainian spirituality.*

It has been said that the object of teacher's management, is not a child himself, but his cognitive activity.

It has been emphasized that spirituality is a specific human quality that characterizes the motivation and meaning of a person's behavior. The current situation in Ukraine can be described as tragic for most people because of economic and cultural conditions. Shaping spirituality students is also caused by the educational situation. The main sphere of social activity of students is learning. Spirituality is regarded as the process of forming individual valuation grounds.

It has been noted that contemporary forming spiritual human development actualizes the problem of humanity which can be resolved successfully from the perspective of idealistic conception of a human. The human is a natural, social and at the same time spiritual being that has a complex inner world, which consists of his conscious and unconscious processes, memory, will, faith, knowledge, feelings, thinking creature, experience, loves and suffers.

There are many differences in the perception of human knowledge: mental cognition, consciousness, the phenomenon of discursive thought, intuition, emotional ex-

perience, capacity for making decision and choice, aesthetic and ethical sensibility, religious knowledge, the ability to create social relationships.

The author believes that equality, justice, social and civic love, national values such as patriotism are important in the range of higher moral values.

Keywords: *spiritual culture, college students, spiritual values, education management, spirituality, education, individual education.*

Лысенко О.М. ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ДУХОВНО-НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ. *В статье автор обратила внимание на то, что развитие украинской государственности, проведения реформ, построение гражданского общества невозможны без развития украинской духовности.*

Подчеркнула, что объектом управления педагога является не ребенок, а его познавательная деятельность.

Подчеркнула, что духовность – специфическая человеческая ценность, которая характеризует мотивацию и смысл поведения личности. Современную ситуацию в Украине можно охарактеризовать как трагическую для большинства людей с точки зрения экономических и социокультурных условий существования. Проблема формирования духовности студентов также обусловлена образовательной ситуацией. Главной сферой социальной активности студенчества является обучение. Духовность является ценностным основанием воспитания личности.

Автор убеждена, что в кругу высших моральных ценностей особое место занимают равенство, справедливость, общественная и гражданская любовь, а также национальные ценности, среди которых первое место принадлежит патриотизму.

Ключевые слова: *духовная культура, студенты, духовные ценности, управление образованием, духовность, обучение, воспитания личности.*